

PUBLIKACIJOS

B. GENZELIS

KARLAS JASPERSAS*

(1883—1968)

Vienas krikščioniškojo egzistencializmo pradininkų yra K. Jaspersas (K. Jaspers). Jis gimė vokiečių turtuolio šeimoje. Savo mokslinę karjerą K. Jaspersas pradėjo, dirbdamas psichiatru: kruopščiai studijavo psichopatologiją, bandė suklasifikuoti psichopatologinius reiškinius ir skirstė psichines ligas į du tipus: a) susirgimai, kai dar galima užčiuopti suprantamus psichinius ryšius ir b) susirgimai, kai jau negalima pastebėti suprantamų psichinių ryšių. K. Jaspersas išgarsėjo kaip psichiatras. Tada ir susiformavo jo būdas.

K. Jaspersas jaunystėje vengė žmonių draugystės, mažai su kuo bendravo, nesidomėjo politika. Individualizmas, nors ir ne ypatingai ryškiai, buvo būdingas visam K. Jasperso gyvenimui ir atsispindėjo jo filosofinėse koncepcijose. Politika jis susidomi tik po pirmojo pasaulinio karo. Tuomet ir pasikeičia jo mokslinių interesų ratas (filosofija išstumia psichopatologiją), o kartu ir mokslinė veikla. Iš pradžių jis dirba Heidelbergo universitete psichiatrijos, o vėliau — filosofijos profesorium. 1937 m. K. Jaspersas atleidžiamas iš darbo. Paskutinius savo gyvenimo dešimtmečius praleido Šveicarijoje.

Heidelberge K. Jaspersas susipažįsta su moderniąja M. Veberio (M. Weber) (1864—1920) sociologija¹, studijuoja S. Kjerkegoro (S. Kierkegaard) (1813—1855), I. Kanto, V. Diltėjaus (W. Dilthey) (1833—1911) ir kitų filosofų kūrybą. Tačiau svarbiausias jo filosofinių pažiūrų formavimosi veiksnys — to meto buržuazinės visuomenės krizė.

* Pateikiama tik trumpa K. Jasperso kūrybos charakteristika bei informacija apie jo gyvenimą. Artimiausiame „Problemų“ numeryje išspausdinsime straipsnį, kuriame išsamiau bus analizuojamos K. Jasperso pažiūros. (*Red. pastaba*).

¹ M. Veberio sociologija — mokymas apie idealius tipus. Savo kūriniuose apie autoritetą, valdžią, discipliną, biurokratizmą, įstatymų sociologiją jis stengėsi išanalizuoti įvairias teisėtos tvarkos puses. O tais laikais Vokietijoje kaip tik tos teisėtos tvarkos ir nebuvo. M. Veberis sociologus skatino studijuoti individo elgesį, remiantis aplinkinių socialinių empirinių veiksnių poveikiu.

Neatsitiktinai Vokietija tapo egzistencializmo tėvyne², nors fašizmo laikais ši filosofijos šaka ten ir nebuvo proteguojama. Vokietijoje kas kart vis labiau ir labiau įsigali fašizmas, kuris tiesiogiai palietė K. Jaspersą (jo žmona buvo žydė). Jis ne tik nepasėkė daugelio tokioje situacijoje atsidūrusių kolegų pavyzdžiu, tai yra neišsiskyrė, o demonstratyviai pabrėžė savo prisirišimą prie žmonos. Tai komplikavo jo padėtį. Galimas dalykas, jei K. Jasperso būtų buvusi kitokia šeimyninė padėtis, kitaip gal būtų susiklostę jo santykiai su fašistine vyriausybe. (Asmeniniai nemalonumai vertė domėtis tuo, kas vyksta aplinkui.)

K. Jaspersas pradeda tyrinėti žmonių pasaulėjautos susidarymą. 1931 m. jis parašo „Epochos dvasinę situaciją“ (Die geistige Situation der Zeit). Šiame veikalė, kaip ir vėliau parašytuose, vyrauja pesimistinės nuotaikos. Jis kritikuoja nacionalsocializmo ideologiją, domisi socialinėmis problemomis, filosofijos istorija. Jo nepatenkino esamos filosofinės išvados bei socialinės koncepcijos. Iš esmės jis priešingas marksizmui, nors atskirų jo teiginių ir neneigė³. Nepatenkino K. Jasperso ir pripažinti krikščionybės bei kitų religijų postulatai. Jis ieškojo naujų argumentų tikėjimui paremti. Tačiau jie šiuolaikiniams krikščionybės apologetams nepriimtini.

Visus socialinius reiškinius K. Jaspersas mėgina paaiškinti žmogaus dvasine būseną. Pavyzdžiui, gilindamasis į fašizmo esmę, jis mano, kad fašizmas — ne išnaudotojiškos visuomenės padarinys, o atsiradusi psichinių ryšių tarp žmonių išraiška. K. Jaspersas įrodinėja, kad nacionalsocializmo ideologija glūdinti vokiečių „tautos dvasioje“, kurią jis kildina iš „pirmosios nuodėmės“. Todėl, anot K. Jasperso, socialinės negerovės šalinamos, ne kovojant prieš jas, o užsidarant savyje, rūpinantis savo vidiniu moraliniu tobulėjimu (svarbu pajusti savo kaltę). Šiuo atžvilgiu K. Jasperso ir krikščionių bažnyčios propaguojamos etinės koncepcijos savo esme sutampa. Tokie moraliniai principai ir paaiškina, kodėl K. Jaspersas nekovojo prieš fašizmą, o tik stebėjo jį iš šalies ir kritikavo.

K. Jaspersas siekė sukurti mokymą apie galimų požiūrių į pasaulį tipus. Jo filosofinių apmąstymų centre — „ribinės žmogaus situacijos“⁴, kuriose pasireiškia tai, kas besąlygiška, neišvengiama, kaip liga, kaltė, mirtis. Svarbiausios jo filosofinės sistemos kategorijos yra laisvė, istoriškumas ir komunikacija (ryšys) su kitais žmonėmis. Šios kategorijos turėtų at-

² Ateistinio egzistencializmo, kurį vėliau išvystė A. Kamiu ir Ž.-P. Sartras, pradininkas yra M. Heidegeris (M. Heidegger) (1889). Jis taip pat gyveno ir susiformavo kaip filosofas Vokietijoje.

³ Antai K. Jaspersas pripažįsta, kad K. Marksas ir F. Engelsas toliaregiškai numatė darbo ir gamybinių jėgų įtaką žmogui ir jo istorijai. (Žr. T. Шварц, От Шопенгауера к К. Хейдеггеру, М., 1964, стр. 218).

⁴ Situacija, kurioje žmogiškoji egzistencija suvokia pati save kaip kažką besąlygišką. Žmogus stovi ant ribos (arba — arba); po vieno veiksmo seka kitas veiksmas. Dėl to, anot K. Jasperso, žmogus „yra visuomet situacijoje“.

spindėti žmogaus egzistavimo esmę. Todėl K. Jasperso filosofijoje žymią vietą užima mokymas apie būtį, kuri, jo nuomone, gali būti suskirstoma į akivaizdžią būtį pasaulyje, egzistuojančią (tikrą) būtį ir transcendentinę būtį savyje; joms atitinka orientacijos pasaulyje filosofija, egzistencinis švietimas (Existenzerhellung) ir metafizika, kuri turi atskleisti absoliutaus pasaulio paslaptis. Ne būties baigtyste, o jos sudužime labiausiai suvokiama pati būtis.

Žmogus, K. Jasperso teigimu, gyvena paslaptingame pasaulyje, kurio negalima pažinti. Jo „egzistavimas“ apsuptas iš visų pusių paslaptinių simbolių ir ženklų, kurių žmogus nepajėgia paaiškinti. O filosofijos tikslas — pamėginti protu suvokti viešpataujantį tikrovėje iracionalumą bei suprasti jį kaip bet kokio proto prado šaltinį. Todėl filosofavimas, K. Jasperso nuomone, yra veiksmas, kurį atlieka žmogus savo viduje ir kuris negali žinoti galutinės savo egzistavimo prasmės.

K. Jaspersas siekė nusakyti skirtumą tarp filosofijos ir mokslo. Mokslas, tvirtino jis, operuodamas konvencijomis, negali padėti žmogui „ribinėse situacijose“; mirties akivaizdoje, kovoje, kančioje gali padėti filosofija, jeigu ji tik kuo nors skiriasi nuo mokslo⁵. Antra vertus, filosofijoje jis nemato pažangos: sistemų kūrimas, ir tiek (šiuolaikiniai filosofai neprilygsta Platono mąstymo logikai).

Toks mokymas (užsidarymas savyje), išdėstytas K. Jasperso filosofijoje, patraukia smulkiąją buržuaziją, nusivylusią esama „situacija“ ir besistengiančia „atrasti save“ (savo pasaulyje), kurios nepatenkina nusistovėjusios religinės ir socialinės sistemos ir kuriai ateitis kelia baimę. Tad neatsitiktinai tarybiniai mokslininkai, studijuojantys šiuolaikinę buržuazinę ideologiją, parodo, kad K. Jasperso filosofinė sistema yra objektyvus jų socialinės tikrovės atspindys⁶.

Manau, ir mūsų skaitytojui pravartu bus susipažinti su ištrauka iš K. Jasperso kūrybos. Pažintis su žinomu vokiečių filosofu padės mums kritiškiau vertinti ir suvokti tuos procesus, kurie vyksta šiuolaikinėje buržuazinėje ideologijoje.

⁵ W. *Tatarkiewicz*, *Historia Filozofii*, t. 3, Warszawa, 1968, s. 210.

⁶ М. К. *Матаргашвили*, К проблеме метода истории философии (Критика исходных принципов историко-философской концепции К. Ясперса).— «Вопросы философии», 1965, № 6, стр. 93—109; Р. М. *Габитова*, Ирационалистическая трактовка человека в философии К. Ясперса.— «Вопросы философии», 1965, № 11, стр. 103—110.